

חנוך אחימן

לדמותה של היהדות הדתית במדינה*

רבים בתוכנו החרדים לגורלה של האומה ולאחדותה, מתלבטים כיום בבעיות רבות, הנובעות מסך-הכל של יחסי הגומלין שבין דת משה וישראל לבין מדינת-ישראל. אני אצטמצם בבירור בעיה אחת בלבד, הנראית, לכאורה, כשאלה מתחום הסוציולוגיה, אולם היא תולדה ישירה של מירקם היחסים הרוחניים-מיבניים של הבעיות הנזכרות.

ברצוני לבחון את קווי הדמות המאפיינים כיום — אם הם מאפיינים — את היהדות הדתית, קרי: את הציבור הדתי במדינה.

לשם קיצור הדרך, נפסח על הגדרה מדויקת של המושג "דמות", שחכמי ישראל הפכו בו במשך דורות, ולצורך הענין נקבע את תמציתה של ההגדרה; כסך-הכל של תכונות אופי אורגניות, בעלות כושר השלכה מחנכת, בבחינת "אל מי תדמיני ואשה".

השאלה הישירה היא, איפוא: האם קיימת דמות ספציפית ליהדות הדתית במדינה, ומהו כושר הפרויקציה שלה מבחינת ההמשך. התשובה היא חד משמעית: כבר מקדמת-דגא מצאו חכמים קווי דמות אופייניים לעם ישראל (רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים, "עמא פזיזא" וכו'). ודאי שהם מצויים בעיקר ביהדות הדתית בימינו, שהיא יורשתה של שרשרת הדורות שפיתחו תכונות אלו. יתכן רק, שנסיבות היצוגיות גרמו עיוותים מסויימים באותן התכונות.

מאחר ש"סוף מעשה במחשבה תחילה" נאמר לא רק על מעשה בודד, אלא גם על כלל המעשים, שהם פועל יוצא מכלל הדעות (והקשר בין ה"דעות" וה"עלילות" מנוסח כבר מקדמת-דגא), אין ספק, שתורת-חיים מסוימת יוצרת דמות שהיא ספציפית למחזיקים בה.

* פורסם ב"עמודים", בטאון הקיבוץ-הדתי, גליון אלול תשכ"ד.

ועל־ימנת שלדמות זו יהיו כושר קיום, כושר המשך וכושר השפעה, צריך שיתקיימו בה מספר תנאים יסודיים: א) שיוכר שיש בה אמת פנימית וקשר בל־יינתק בין המעשים לבין הדעות; ב) שהיחסים בין דמות זו לבין כלל התורה יהיו שוויוניים — ללא זכויות יתר. מטבע הדברים, החברה אוהדת את הוותרנים, סולדת מהתובעניים ומשלימה עם חלוקה צודקת של חובות וזכויות; ג) שתהא זו דמות אהודה על הציבור עקב היותה דמות מתוקנת, במובן של "תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם".

לשם הגדרת תכונות אלה, נביא מספר מסקנות העולות בקנה אחד, לאחר העברת חתכים מאונכים ואופקיים של הדמות.

החתך המאונך, החודר דרך כל רבדי העבר, עד לדמותו השגיבה, הקנט־רנית, של דור המדבר שזכה במעמד הר סיני, מעלה שני דפוסים מחשבתיים, אשר כל אחד מהם עובר כחוט השני, לעיתים בנפרד ולפעמים כמקבילים, בתולדות הרוח של עם ישראל.

דפוס א' קובע: "אם ראשונים בני־מלאכים — אנו בני־אנשים; ואם ראשונים בני־אנשים — אנו כתמורים". הווי אומר, הדורות פוחתים ומת־מעטים ברוחם ככל שהם מתרחקים מהמקור, כדוגמת בדי האילן וסעיפו ביחס לגזע.

דפוס ב' קובע: הדורות האחרונים משולים לנחל איתן, הקולט לתוכו את כל היובלים הנשפכים לאפיקו; וככל שהוא נמשך יותר, הוא מתרחב יותר, אם גם ממקורות סמויים, שהיו קיימים בניבכי הזמן ושטרם הגיעה שעתם להתגלות עד שהתגלו. בבחינת "מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו, כולן נאמרו למשה מסיני".

אין זה מענייננו להביא כאן את האסמכתות הקיימות לאימות דעות אלו בדברי ראשונים ואחרונים, אולם אפשר לקבוע בוודאות שאין עליה עוררין: אלה גם אלה, ראו בבחינת הדמות ערכיות משתנה. אלה ראו בהיקף האישיות ועוצמתה כיוון רגרסיבי, ואלה ראו בו כיוון פרוגרסיבי, ואולי גם משמעויות התפתחותיות.

גוּתר לנו לבחון, באיזו מידה השפיעו דפוסים אלו על עיצוב תכונות האופי של יחיד וציבור. ושוב, מאחר שאין אנו עוסקים בניחותים היסטוריים, נשתדל למצוא את מבוקשנו ביהדות הדתית בת־זמננו, במיוחד במדינת־ישראל.

לשם השלמת הרקע הנוגע במישרין לענין נציין, שההתפתחות הרוחנית באומה כולה בדורות האחרונים והופעת לחצים רוחניים חיצוניים, בעיקר בתחום המדע שהפך נחלת המונים, החדירה מגמות אבלוציוניות מובהקות

לדמותה של היהדות הדתית במדינה

לתודעה. מגמות אלה, בהיותן בעלות משמעויות אוביקטיביות היצוניות, רחוקות מהממשות הנפשית שהיא בתחום החוויה הדתית לסוגיה, הפכו, בחלקן, למגמות הנוגדות את הדת.

דבר זה, שהוא בעל דימיון היצוני בלבד למידגם המחשבתי שצינו כדפוס ב', מביא לעיתים לזיהוי מגמות שאין ביניהן ולא כלום, וזאת דימויים תבניתיים בלבד.

עד כאן החתך האנכי. החתך האופקי הוא כולו בתחום הסוציולוגיה. מאחר שהאדם הוא קודם-כל "תי" ולאחר מכן "חושב", מן הענין לדעת, במה הציבור הדתי בארץ מוצא את מחייתו, דהיינו, האם יש ריכוז או דילול מאפיין בשטחי תעסוקה ספציפיים, ביחס לציבור שאינו דתי.

אילמלא דמסתפינא, וללא הסתייעות בסטטיסטיקה או במבחנים מדויקים, הייתי אומר, שקיימת בציבור הדתי נטיה, לעיתים בולטת יותר ולעיתים בולטת פחות, להתרכז יותר במקצועות המוגדרים כשירותים או כתיזור, מאשר במקצועות יצרניים. הטענה, שהרבה שטחי יצירה ויוזמה סגורים בפני היהודי הדתי מטעמים היצוניים, אינה משנה את העובדה, שריכוז זה יוצר תכונות מורפולוגיות מיוחדות. הוסף לכך את הלבוש המייחד את האדם הדתי, לפחות בחלקו, והרי אתה מוצא סיווג, ציון והבלטה של חלק מהאומה ביחס לחלק אחר, הרואה בו חטיבה מיוחדת, שיש בה מבחינת זרות מסוימת, עם כל תופעות הלואי הפסיכולוגיות והרגשיות המתעוררות עקב ייחוד זה. ברור גם שניגוד זה, מטבעו, עלול לשמש רקע לפיתוח מערכת איכות בין שני חלקי האומה.

עובדה היא, שמתחום קיום וארגון פונקציות רגישות, ולעיתים קשות, של החברה, קרי המדינה, געדר, או כמעט געדר, מקומו של האדם הדתי. העדרות זו מתחומים חיוניים של בטחון, תעשייה כבידה, טכנולוגיה, תחומי האוויר והים ומה שמתחת לפני הים וכיוצא באלה — מוסברת כיום, כתוצאה מאי-הסדרת בעיות דת ומדינה (בעיקר קיום שמירת השבת על-ידי המדינה). אולם מתר תהיה זו בעיה של תכונות אופי.

הערכות שולית מבחינה סוציולוגית, אינה תופעה סטטיסטית. יש בה תנועה פנימית, ותוצאותיה, כעבור זמן, תהיינה — היווצרותו של ציבור נחות. נסיגה גוררת נסיגה.

כי זאת לדעת, במצב כזה, מן ההכרח שתיווצרנה תכונות אנדמיות, המיוחדות לציבור זה בלבד. חוסר אופקים, יעורר נטיה לעיסוק בזוטות וירבה מדנים בנוסף של "קלויז-פוליטיק". חוסר תחושת האחריות הכבידה לעול

חנך אחים

מלכותא-דארעא עם כל העוז והכוח שבה, מן הדין שתגרום לרכות הנפש ולירידה במתח החלוצי.

יתר על כן: כל הכרת הערך העצמי שיש ליהודי הדתי, הנסמכת על אוצרות בלתי גידלים של כוחות רוח ונפש שפותחו במשך דורות, תהיה סותרת לחלוטין את המציאות הסוציולוגית שבה הוא נתון. היהודי החילוני יתפוס במערכת מחשבתו של היהודי הדתי את מקומו של ה"גוי", מבלי שתבוא ההכנעה הפוליטית שאיפיינה את מעמדו של היהודי בגולה ושאיפה שרה את קיומו. הווי אומר ריפיון במובן הסוציולוגי מחד גיסא ותקיפות רבה במובן הציבורי-פוליטי מאידך גיסא. חוסר איזון זה — הרה-סכנות הוא. מתוך גורמים היסטוריים, ששורשיהם נעוצים באותו חלק ביהדות הגולה שמערכת המחשבה שלו הסתדרה לפי דפוס א', היהדות הדתית היא כיום מעוט פסי בארץ, במנין ובבנין המדינה, הגם שלא מומן היתה רוב בבנין האומה. כל רקמת היחסים בין חלקי העם במדינה, מהווה מבחן של גורל לכלל ישראל כולו.

*

חכמינו, כשהגדירו מה שהגדירו ביחס לתלמיד-חכם שנמצא רבב על בגדו, ירדו לעומקה של בעיה זו. הדת, מטבעה ומעצם תביעתה המוסרית, שהיא נשמת-אפה, חושפת את מחזיקיה לתביעה חוזרת מצד החברה. אין הפסוי, ואפילו בכוח הרוחניות הנשגבה ודעת-עליון, יכול לבוא בכלי שיש בו אפילו שמץ מהפסוי. חז"ל הירבו, איפוא, להפליג בתכונות הנדרשות להפצת-תורה, עד כדי שהישו את הרב למלאך ד' צבאות.

ובדורנו — דור התחיה ותקומת ישראל — מה שנינו בקשר לדמותו של היהודי הדתי? מהתיאורים והדימויים הריקים, נזכיר רק שניים: את התיאור האידיאלי של איש ההלכה, על תכונותיו המופלגות, כפי שתואר על-ידי הרה"ג י. ב. סלוביציץ, ואת תיאור הדמות הנכספת בעולם המעשה החלוצי הדתי שלנו, על-ידי משה אונא, בהגדרתו "תלמיד-חכם וחלוץ".

איני יודע כמה יחידים פגולה כאלה יש אמנם בתוכנו, אולם דומני, שתלק מהם מגיע לכדי ליקוי המאורות של אישיותם הזוהרת הפרטית, דווקא בתחומי הפעולה של הכלל.

כי דא עקא: הכלל אינו צירוף של פרטים בלבד. הוא מהות מיוחדת, גדולה יותר, בעלת תכונות מיוחדות. ענייני ציבור, בהיותם ענייני פרהסיה, מצויים במדיום חברתי מיוחד. הרגישות לפרהסיה היתה כה רבה ביהדות, עד שחז"ל אמרו, שהקב"ה אפילו נותן שכר למי שחוטא בצנעה בלבד.

לדמותה של היהדות הדתית במדינה

טרנספוויציה של ערכים, עד כדי פיתוחם בשטח או בזמן עקב שיעבודם לערך ציבורי כולל יותר, יש בו סכנה מוחשית בנתונים של איזון בלתי-שווה של כוחות.

אמנם חכמים קבעו: "עת לעשות לה' הפרו תורתך", אולם שימוש במידגם מערכתי-טאקטי זה בתחום הציבור לשם הכרעה בדעות, במקביל לכלל המקיאווליסטי של קידוש האמצעים, הריהו חרב-פיפיות, הפוגעת ב"מגנצ" וב"מנוצח" גם יחד. על רקע הבעייתיות המיוחדת של מיעוט דתי בתוך רוב לא-דתי, יש לעיתים למדיניות זו הקרנה הורסת יותר מאשר מעלה ארוכה, ויש להיזהר משגת-זהירות מהשימוש בה.

אשר לעצם הקביעה של רוב ומיעוט, דומני שניטיב לעשות, אם נראה את פני הדברים כראיה מציאותית, עובדתית, אם גם באופטימיות מסוימת. אל נרדים לא את זולתנו ולא את עצמנו בלי לגתח, ואל נא נרתע מהסיכון של ניתוח הבעיה, כי מרפא בכנפיו.

לדוגמה: מצב החינוך הדתי במדינה, תוך שימת-לב לכוחות הרוחניים והחברתיים האקסצנטריים הפועלים עליו, אינו מבטיח בשום-פנים שינוי מהותי-כמותי בהרכב החטיבות הרוחניות של האומה בדור הבא. בלי מהפך רוחני ונפשי, שיהיה בחזקת איתערותא דלעילא, אין נראה כיום גם אפס קצהו של רוב דתי במדינה.

ולכן השאלה הנשאלת היא: מה עלתה לה, ליהדות הדתית בעלת המאגר העצום של כוחות רוחניים, דווקא בדור זה של אכזבה מאידיאות חברתיות רבות וניתוחן אלילים? האם חלו בה, מתוך לחצים פנימיים וחיצויים, פגימות סטרוקטוראליות בלבד, או פגמים אורגניים, העלולים לגוון את כוח ההת-חדשות והיצירה?

מן הראוי היה, אולי, להעמיד לפנינו מחומש, הכולל את שאלת ההכרה, היכולת, הרצון, החובה והרשות, ולפיו לנסות לקבל תשובה לשאלה שנשאלה. בריכוז האלמנטים הללו, נקבל אותה שניות עתיקת-יומין שבין החוון והמצי-אות. שתי מערכות אלה, מקיפות את מכלול הבעיות בתחום האדם והחברה. הרבדיות של שתיהן, מחייבת מגע והשקה ביניהן. הרוח מרחפת תדיר על פני התהום הנפשית של האדם. בעיית בריאות החברה ותיקון הפגימות, תהיה תמיד בעיית הקומוניקציה והתהודה שבין שתי המערכות האלה. חוסר המגע או הניגוד, מוליד את הצביעות, שהיא כוח מפרק של כל ערך, קל-וחומר של ערכים דתיים. הניגוד בין חוון ומציאות, גרועי-ממצב של חוסר חוון; כי "באין חוון (רק) יפרע עמ", ואילו בקיום הניגוד גם תתפרק המערכת כולה.

חנוך אחימז

יתר על כן, השפעת ניגוד זה על הדמות, אינה השפעה מוגמת בלבד. מטבע הדברים, תהיה זאת השפעה מנוגת.

*

לעומת זאת, אין בן-תמותה יודע את הנעשה מאחורי הפרגוד, והנהגת העולם אינה נתפסת בעדשה של ההגיון. אולם מן הדין היה, שתקומת ישראל תעורר את גדולי המחשבה הדתית של דורנו, תאחזם בציציות מוחם היוצר ותנערם מהרגלי מחשבה ומדפוסים רוחניים שיגרתיים. אתחלתא-דגאולה הוא שידוד מערכות שעוד לא היה כדוגמתו, והעיסוק בפכים קטנים בכל המובנים, גם בתחומים המוגדרים כדתיים, מוכרח גם היום לגרום לכירסוס בכוח העמידה ובקיומה התנועה שלנו לקידום ערכי היהדות בדורנו.

כי עם כל התפארת שבהוד של העבר, יהדות הרואה את עצמה רק בבואה של הדורות שעברו, ומוותרת מרצון ובאופן עקרוני — כדעת בעלי דפוס מחשבתי א' — על ריענון היצירה הדתית, הרי בתנאים ההיסטוריים שנוצרו עם קום המדינה, היא גוזרת כליה חברתית על עצמה.

הכיסופים הם הקטליזטורים — המזרזים של התופעות הרצויות. אין ספק, שאילו היה הציבור הדתי נכסף בכל מאודו ומתאמץ בכל כוחותיו הרוחניים לפתור את מכלול הבעיות שהמדינה העמידה לפניו, מבחינת קיום הדת וקיום המדינה גם יחד, הרי שמאמץ זה היה יוצר את התנאים לצמיחת האישיות או המוסד התורני, שהיו משקיעים את עצמם לתוך משברי הבעיות ומעלים את הפתרון.

ואלה דבריו של אחד ומיוחד, מגדולי אנשי הרוח של היהדות הדתית בדורנו, הגאון הרב יוסף דב סלובייצ'יק: "אם אין האדם יוצר ומחדש, אין הוא מתקדש לאלוקים". עמדה זו כפשוטה, מקפלת בתוכה את כל בעיות העמדה של היהדות בדורנו.

אין ברצוני להיות בבחינת "תלי תניא בדלא-תניא". אולם ריענון היצירה הרוחנית הדתית, לפי קו שהותווה בשעתו על-ידי הרב קוק זצ"ל, ופתרון השאלות המתחדשות, ובעיקר בסוגיית דת-ומדינה, לפי כוונת התורה — כאלה יש תקווה ליהדות תורנית דשנה ורעננה במובן הרוחני, בעלת תואר ודמות במדינה.

בכל-אופן, אין להניח, שהציבור הדתי החלוצי, ששיתף עצמו ללא שיוך במערכות המדינה, יוכל להסכים מדעת, לההפך לתחום מושב הרמטי בעולם ובמדינה של יצירה והתהוות דינאמיות. אין אנו יכולים להסכים למסור מדעת את ההנהגה הדתית והרוחנית במדינה, לאישים שהם, כפרטים, בוודאי גדולים

לדמותה של היהדות הדתית במדינה

וגדולית-תורה, אולם ביחס לפעמי הגאולה — טחו אוזניהם משמיע. המדינה, בימינו, היא ערך דתי תורני, ככל מצווה אחרת בתורה. חוסר פסיקה דתית מלכתחילה, גרמה לא-מעט להפרדה חלקית של היהדות הדתית מהמדינה כפונקציה רבת-אופניו. כי על כן, גורמים חיצוניים שאינם בידינו, וגורמים פנימיים של אי-רצון להכנס לבעיות ללא פתרון, דוחים את הצעיר הדתי משטחי היצירה המלאה והעזה לשטח השירותים, ויוצרים תמונת אדם סוציולוגית, שבעקבותיה משתקפת דמותו של היהודי הדתי כיום באור-קפאון ובמיעוט-דמות, למרות שיכול ומחוייב היה להיות מופת לדור. כל זה בתחום ההכרה. מכאן לתחום היכולת והרצון. צר לציין בציבור הדתי מגמות של הערכות שולית ביחס לפונקציות החינוכיות של המדינה, אם מתוך רכות-הנפש ואם מתוך חולשת-הדעת, בגלל העדר פתרון, או אפילו מצע לפתרון השאלות שהוזכרו לעיל. ההכרה העילית ביותר, משתפכת לתוך כלים שלובים אלה, שאינם יכולים להחזיקה. ואם הזכרנו לעיל אפשרות של פיתוח איבות, הרי נראה, שעם כל הפרובלמטיקה הקשה שהיתה בהכרעה של מתן מעמד מיוחד ללומדי תורה בתחום שירותי-הבטחון, צריך היה להירתע משיווי דמות כזאת לבחירי הציבור הדתי. בדורנו, הרגיש ביותר לאפליה בין דם לדם, היה הכרח להימנע מיצירת "דם רע" סביב שאלה רגישה כזאת, עם כל הספחים הקשים של העדר דוגמה אישית בקרב בנייהם של חלק מראשי הציבור הדתי.

לא די ברצון להשלטת ערכי דת במדינה ובשאיפה הנעלה לראות את מדינת ישראל כמדינת התורה. אבן-בוהן לאפשרות של הגשמת רצון זה, היא היכולת, ואין הכוונה ליכולת הניצול של קונסטלציות פוליטיות, לשם מקח-וממכר על הישג זה או אחר בתחום הדת. הישגים אלה, שבוודאי חשובים ביותר (ואם כי יש מהם, בדוגמה דלעיל, מיותרים ומוזיקים), אינם מובטחים להיות בני-קיימא. הכוונה הברורה היא, היכולת לשאת בעול המדינה כולה ובקיומה על כל מערכתיה, תוך שמירה מלאה על בטחונה ועל אוגה הכלכלי. עדיין עמדנו במבחן היכולת הזה, מאחר שטרם והעמדנו לעצמנו לפתרון, את הבעיות הנובעות מהרצון למבחן כזה.

*

ומכאן לשאלת רשות וחובה. אין פתרון השאלות הללו בחוקת רשות. חובת הדור הם. יש גבולות שאם עוברים אותם, נקלעים לאיזור סכנה. יש גבולות שאם אין עוברים אותם — אנו מתחייבים בנפשתינו. בכל אופן, אבני הגבול קבועות הן, ואין להזיזן לפי כושר התימרון והתכסיס של הממונים על עיסקי

חנור: אחימן

ציבור. אין אכן זו, גם בהימצאה בידי חכמים בעלי-תכסיסים, חפץ מיטלטל, שהאדם נושאה בכיסו, לאמור: למקום שהגעתי — הגבול הגיע אתי. ומתוך ההרגל של עקירת ציוני-גבול הניראים לעין, קשה לעיתים לחוש עד כמה הרחקנו לכת, או עד כמה אנו טובבים מסביב לנקודה, בלי להתקדם התקדמות של ממש.

כל האמור לעיל בא ללמדנו, שמכלול זה של בעיות, שבין האדם הדתי בן-זמננו לבין המדינה, שהיא לפי השקפתנו הגשמת משאת-נפשם וכיסו-פיהם של כל הדורות, אינו יכול להימסר לתחום של רשות-היחיד, כי פתרון אינה רשות. כל השייך לרשות הרבים הופך לחובת הרבים.

ובכל מקום שחובת הרבים נהפכת לפונקציה תחוקתית, מופיעה הריקמה הסטרוקטוראלית בכל רב-גוניותה, עם כל הגורמים הקוטביים שבה, ויוצרת מעטה של משמעות רבות-עוצמה על-פני אזורי הלחץ והמתיחה של חיי הציבור. התעלמות מקיומם של כוחות אלה, ניתוק הקשר בין הנקודות שבהיקף לבין מרכזם העיקרי, ירופף את אושיות המבנה כולו, שפירושו קיום עם ישראל כחטיבה אחת בעולם.

ומכאן גשוב לנקודת-המוצא. אם תימשך הריפורמציה הסטרוקטוראלית של היהדות הדתית במדינה, עקב חולשת-דעתם וחוסר-תעוזת-נפשם של מנהיגי הרוחניים בדורנו, לתפוס את השור בקרניו גם כשהוא נאחו בסבך-בעיות קשות ביותר, היא תגרום להפרדה, שבה חלק אחד קבע: אין לנו חלק ונחלה בא-להי ישראל, ואילו החלק האחר יאמר: אין לנו חלק ונחלה במדינת ישראל.

ודאי שמציאות של הסתגרות אזורית בתחומי המדינה, כמוה כיצירת גיטו חדש לחלק החיוני ביותר של האומה, והתוצאות מי ישרון. ודאי גם שיש בזה משום הפיכת-עורף למהלך ההיסטוריה של עמנו ועשיית מיטב החזון לפלסטר. וכל זה — אגב גררא? כל זה מתוך מורך-לב וכניעה רוחנית לחלק המשמר ביותר של היהדות הדתית, בעלי דפוס מחשבתי נוסח א' שבתוכנו, אשר הגיעו לפדות פיסית בזכות ציון וממשיכים בתוכה סדרי-חיים של אינרציה, מעולם שלפני בקיעת אורה הגדול של התחיה?

יאמרו: לעולם אין כוחה של הגדרה, ותהא הקולעת ביותר, יפה לעומת סדרי חוק ומשפט, מה גם שקדושת הסמכות חופפת עליהם. אין אנו באים לערער על ההכרח שבהאדרת כוחה של פמכות זו, אולם כשהסמכות הולכת ומתגמדת דווקא בדור של חזיונות ותופעות שיא בחיי האומה, הרי תחושת חומר הקומפנסציה של המסתכל בניגודים אלה, מן הדין שתעמידנו על הסכנה להמשך הקיום התקין, וחמירא סכנתא מאיסורא.

לדמותה של היהדות הדתית במדינה

פיקוח נפש האומה ופיקוח נפש המדינה בימינו, הם הגורמים הרב-משמעיים ביותר בשבילנו, והנסיונות המאכזבים של מיקוח על קווי דמותה של אומה בעלת מסורת "סרבנית" זו, כדברי חז"ל, יהיו כאלה, כל עוד המערכה תהיה בתחום הפוליטי בלבד. כוחות ראשוניים דרושים כיום במערכת הרוח של הציבור הדתי. כוחות נפש של ראשונים, תעוזה רוחנית קמאית, כדבריו והגיונותיו המופלאים של הרב קוק זצ"ל.

מכל הפרשיות שהסעירו באחרונה את הציבור, ושמגעים בתחושת אחדותו, אציין לדוגמה את פרשת הכשרות. ודאי ששאלה זו היא מסובכת. מנהג-ישראל — תורה, וסדרים שנטבעו בחותם של דורות, אינם ניתנים מיד ליד לשינוי, מה גם שחלק מהגורמים שפעלו אז עדיין קיים היום. לא אדרש. איפוא, לבעייה ההלכתית של שחיטת-חזק, אלא לטאקטיקה של המוסדות בעלי הסמכות הדתית בלבד.

כאן היה מקום לקבוע את העיקרון מבחינתו התיאולוגית: "וכי מה איכפת ליה להקב"ה, למי ששוחט מן הצוואר או מי ששוחט מן העורף", אלא... "לא ניתנו מצוות לישראל, אלא לצרף בהן את הבריות". ראוי היה לציין שמידותיהם של בני-אדם הם מושג של כשרות — כשרות חיים וכשרות אופי. הדאגה לפרנסתם של יהודים — וגורם זה קיים ללא ספק, ומשפיע לא-מעט כמערכה זו — הוא גורם לגיטימי, שהרי גם "הפסדו מרובה" הוא פונקציה בכשרות. הסחת הדעת מגורמים מותרים לאזורים חיצוניים, ויצירת הסוואה סביב חלק מהגורמים, מתוך תחושת כוחם של מוסדות אלה, מעמידה אותם, בסופו של דבר, מול הציבור כגורמים המחפים על דברים אחרים בבחינת אחד בפה ואחד בלב. אין נזק גדול ליהדות הדתית וליוקרתה, ממיקות זה סביב הפיקוח.

ואין זה מקרה בודד. כאשר היהדות הדתית מעבירה את נקדת הכובד אל מנגנוני-פיקוח, במקום לפתח מנגנוני הגות והיגוי אין להתפלא שהיא מאבדת את הקשר לציבור בתוך סערות הרוחות שהיא עצמה מחוללת. אין לשכות, שבעולמנו נפל דבר באשר למתודיקה של דרכי ההשפעה. דרכי כפייה וערכי חינוך אינם עולים עוד בקנה אחד, והמשתמש בהם סומך על משענת קנה רצוף בלבד.

יש הטוענים, שמסודיות זו מעוררת, בסופו-של-דבר, מורת-רוח גם בקרב חלק מהציבור שלנו. בעקבות אי-רצון גובר והולך בתחום זה, מתעוררת שאלה רחבה יותר: האם אנו יכולים ורוצים, לקיים את מסגרתה המוסדית של יהדות רבנית בנוסח ובמהות של העיירת הקטנה במזרח-אירופה גם בדורנו, על אדמת ישראל ובמדינת ישראל, שהיא תופעה ניסית מבחינת הדת?

תנוך אחימו

הציבור החלוצי הדתי בארץ, לא עירער על עצם הסמכות, אולם תמיד הרגיש והדגיש שהוא שונה במידת-מה, ולו מבחינה סוציולוגית ומורפולוגית בלבד. שוני זה מעמיד אותנו מול מציאות קשה, של התגברות כוחות מתבדלים ורגסיביים בקרב חלק מהציבור הדתי במדינה, היונק את השראתו מחוגים מוסדיים בעלי-סמכות. הציבור החלוצי הדתי חייב, איפוא, להפעיל את מלוא השפעתו לשינוי פני הדברים ולפיתוח מערכת חינוך המכוונת ליצירת יהדות דתית בעלת מבנה תקין בחומר וברוח, המסוגלת להאבק עם בעיות רוחניות וחברתיות משיעור-קומה שעוד לא היה כדוגמתן מאז גלותנו מעל אדמתנו ועד היום.

"בהנף נף הקמת הצבא הישראלי על ידי ממשלת ישראל החדשה, שנתכוננה במעשי ניסים נפלאים — כל עין רואה בזה יד ההשגחה העליונה, הנטויה עלינו לחוננו ולתת לנו מחיה בארץ האבות. ... בעצם שנות-ראינו-רעה, ודמוע תדמע כל עין על בית ישראל עם-ה', אשר נפלו כעמיר אחרי הקוצר, והנה פתאום מתוך החושך והערפל הכבד נתבקעו ניצוצי אור, וכמו השחר עלה על שמי ארצנו הקדושה, וכבוד ה' עלינו זרח, להרמת קרן ישראל לעיני הגויים, שיכירו ויידעו כל יושבי תבל בזכותנו לבנות את בית-ישראל בארצנו. רוח הקדים נשא את הצר הצורר מארצנו, וממשלת ישראל מתרקמת ומתחזקת בעזר צור ישראל וגואלו מיום ליום, עד שהגענו להקמת הצבא בישראל, אשר על-ידי עשת ה' תשועה גדולה ונמסרו רבים ביד מעטים".

(הרב צבי פסח פראנק ז"ל, בהסכמה לספר "משפט הצבא בישראל", ירושלים תש"ט)